

ként rögzítették a táncok részletes megnevezését, helyi nevét, a motívum/mozdulat elnevezését és az adatközlők adatait is. Utalás történhet a filmtári, esetleg táncírástári kapcsolódásokra, és helyenként publikáció esetén annak bibliográfiai adatait is feltüntették.

Az 1990-es évek végétől a Táncfotótár teljes leltározott anyagáról számítógépes nyilvántartás készült, melynek online változata a Zenetudományi Intézet honlapján a Néptánc Tudástárban lesz a közeljövőben elérhető.³⁰ Az adatbázis lehetővé teszi a képek számos szempont (például helység, tárgy, adatközlő, fotós stb.) szerinti keresését. A gyűjtemény képállományának digitalizálása is folyamatban van, jelenleg elsősorban a publikációs igényeket (nyomtatott és online publikációk, kiállítások) igyekszik kielégíteni.

Fügedi János: Táncírástár és Motívumtár

A Martin György vezette magyar néptánckutatás korai koncepciója volt, hogy Bartók és Kodály népzenei kezdeményezésének mintájára közreadják a magyar néptáncok korpuszát. Feltehetőleg a mozgófilmre vett gyűjtött anyag nagy arányban bővülő mennyiségére, a tánclejegyző munka időigényére és a kiadási költségekre tekintettel e koncepciót módosították, és különböző monografikus formákat választva csupán válogatott notációs anyaggal tervezték írásban közreadni a hagyomány általuk erre méltónak ítélt táncait. E törekvésük érdekében formai vagy zenei elemző tanulmányaikat mindig táncnotációs anyaggal együtt publikálták, egyes összefoglaló munkáiknak és a regionális, típus- vagy személyiség-monográfiáknak pedig lényegi és terjedelmes részeként jelentek meg a lejegyzett táncanyagok.

Annak ellenére, hogy szinte valamennyi jelentős magyar néptánckutató nem csupán ismerte a táncírást, de lejegyzői szinten alkalmazni is tudta, a speciális felkészültséget igénylő tudás és a notáció mennyisége miatt az önállóan intézményesülő néptánckutatás kezdetei óta a feladatra külön tánclejegyzőt alkalmaztak. A feladatot ellátó Lányi Ágoston még a Népművészeti Intézetben kezdte meg, majd az MTA Népzene kutató Csoportjában, később az MTA Zenetudományi Intézetben folytatta notációs munkáját. 1986-ban bekövetkezett távozása után tevékenységét 1987-ben e sorok írója vette át.

A Táncírástár és a Motívumtár jelentősége és a kutatásban elfoglalt szerepe kapcsán érdemes röviden kitérni arra, *milyen rendszerrel* rögzített táncokat tartalmaz a gyűjtemény. A tánc írásbelisége évszázadokkal maradt el a zenéhez képest.

³⁰ Ebben a következő adatok szerepelnek: a táncfotó azonosítója, a gyűjtés ideje, a felvevő/gyűjtő, az adatok érvényességi (származási) helye (helység, esetenként kistelepülés/külterület, továbbá megye, ország), a gyűjtés helye szintén az előző részletességgel, az adatközlők adatai, a felvétel tárgya, a negatív mérete, színes vagy fekete-fehér.

Európai történetének mintegy ötszáz éve alatt több mint száz rendszer megalkotásáról van tudomásunk, de általánosan elfogadott és használt rendszere a mai napig nem alakult ki. A rendszerek zömét, mintegy nyolcvan tánclejegyző rendszert a 20. században fejlesztettek ki, ebből húsz és harminc közé tehető azok száma, amelyek néptáncok rögzítését szolgálták. A rendszerek java része általában egy-egy kutatóhoz köthető, használatuk pedig csak rövid ideig maradt fenn.³¹

Talán a szerencsés történeti véletlen és a két világháború között működő mozdulatművészeti műhely, a Szentpál-iskola korai bölcs döntésének következménye volt, hogy e nagy választékból a magyar kutatók a ma már nemzetközileg a legszélesebb körben használt Lábán-kinetográfiát ismerték meg és alkalmazták a kezdetektől a néptáncok lejegyzésére. Magyarországra Lábán rendszere az 1928-as esseni bemutatkozása után mintegy tíz évvel jutott el Lőrinc György, a Szentpál-iskola kiemelkedő tehetségű tanítványa révén, aki a kinetográfiát Kurt Jooss³² angliai iskolájában ismerte meg. Tudását Lőrinc átadta Szentpál Olgának és leányának, Szentpál Máriának, aki később a rendszer nemzetközileg elismert fejlesztőjeként igyekezett a módszert a néptáncok speciális lejegyzési igényeinek kielégítésére is alkalmassá tenni. Albrecht Knustnál,³³ a Lábán-kinetográfia egyik legjelentősebb fejlesztőjénél az 1940-es évek elején szerzett ismereteivel Lugossy Emma szintén hozzájárult a notáció hazai elterjedéséhez. A rendszer magyarországi használata azonban akkor vált általánossá és megkerülhetetlenné, amikor Szentpál Olga és Ortutayné Kemény Zsuzsa tanterve alapján az 1948-ban újjászervezett Országos Magyar Színművészeti Főiskola táncrendező tanszakán kötelező tantárgyként bekerült a felsőoktatásba.

A hazai táncpublikációkban a kinetográfia már 1947-ben megjelent.³⁴ Noha még a 20. század ötvenes éveiben sem volt egyértelmű, hogy a nemzetközi elismerésért egymással versengő tánclejegyző rendszerek közül melyik kerül az első helyre, az etnokoreológusok az 1957-es drezdai kongresszuson már egyhangúlag a Lábán-kinetográfia mellett foglaltak állást, melyet a nemzetközi együttműködés tudományosan

³¹ Például Vera Proca rendszerével olyan jelentős méretű archívum is fennmaradt a bukaresti Néprajzi és Folklor Intézetben, amely tízezernél több táncot tartalmaz (bár e táncok zöme rendszerint csak egy, vagy néhány ütem terjedelmű motívum ismétléséből áll). Sajnálatos módon ma már szinte nincs kutató, aki értené és használni tudná e lejegyzéseket. Lásd Vera Proca, „Despre notarea dansului popular românesc”, *Revista de Folklor* 1 (1956/1–2), 135–171, 2 (1957/1–2), 65–92.

³² Kurt Jooss a korai európai modern táncművészet kiemelkedő jelentőségű koreográfusa volt, Valerie Preston-Dunlop szerint Lábán munkatársaként részt vett a kinetográfia alaprendszerének kidolgozásában. Valerie Preston-Dunlop, *Rudolf Laban – An extraordinary life* (London: Dance Books, 1998), 131.

³³ Albrecht Knust Lábán tanítványaként és közvetlen munkatársaként, Kurt Jooss, Sigurd Leeder és Dussia Bereska mellett, részt vett a kinetográfia első formájának kifejlesztésében. Az *A Dictionary of Kinetography Laban (Labanotation)* című könyve a rendszer egyik referenciamunkája.

³⁴ Gönyei Sándor–Lugossy Emma, *Magyar népi táncok* (Budapest: Budapest Székesfőváros Irodalmi és Művészeti Intézete, 1947); Szentpál Olga–Volly István, *Parádé. Táncjáték* (Régi balatonszár-szói népi játék nyomán) (Budapest: Munkás Kulturszövetség, 1947).

pontos és mindenütt érthető lejegyzési rendszerének tekintettek.³⁵ Az 1959-ben Angliában megalakított Lábán Kinetográfia Nemzetközi Tanácsa (ICKL) ugyancsak hozzájárult ahhoz, hogy a táncművek és egyéb forrásanyagok notációs eszközként Lábán rendszerét használják.³⁶ Az MTA BTK Zenetudományi Intézet kinetografikus lejegyzéseket tartalmazó Táncírástára és Motívumtára ily módon nem csupán méretét tekintve jelentős gyűjtemény, hanem egyben a választott „nyelv” alapján is példamutatóan illeszkedik a nemzetközi kutatás standardjaihoz.

Táncírástár

A Táncírástár e tanulmány megjelenésekor 1437 leltározott tételt tartalmaz. A legtöbbet a magyar kutatói gyakorlatnak megfelelően mozgóképről (filmről vagy videóról) jegyezték le, mintegy 30-at csak megfigyelés alapján, körülbelül 20 tétel korábban publikált forrás másolataként került a tárbá, és mintegy 40 tétel esetében a származási hely a nyilvántartásból nem állapítható meg. A lejegyzések körülbelül kétharmadát teszik ki az úgynevezett „szinkron táncfolyamatok”, amelyekben a lejegyzés tükrözi a tánc zenéhez való viszonyát. A korai, elsősorban az 1955 előtt készített, a kézi szinkronjelzést (a „beütést”³⁷) is nélkülöző némafilmekről készített lejegyzések esetében a zenei illeszkedést nem tudták megállapítani a kutatók. A körülbelül 250 ilyen jellegű lejegyzést a gyűjteményben „táncfolyamatként” jelölték. További körülbelül 100 lejegyzés rövidebb, 4-10 ütem terjedelmű táncrészlet, azaz még részlegesen sem tekinthető táncfolyamatnak, a tár mintegy 150 tétele pedig csak motívumlejegyzésekből áll.

A lejegyzéseket elsősorban publikációs célra készítették, így a magyar néptánc-kutatás irodalmának megfelelően szinte valamennyi tánc típust és -dialektust képviselik. Az állományban azonban aránylag magas, több mint 600-ra tehető a még nem közölt táncfolyamatok száma.

A legkorábbi lejegyzések 1949-es keltezésűek, ezeket Szentpál Olga készítette a bukovinai székely telepések táncairól. A legtöbb lejegyzés a tárat 1952-től 35 éven át gazdagító Lányi Ágostontól származik, a tételek több mint felét ő írta le.

³⁵ Albrecht Knust, „A táncírás mai helyzete és a jövő perspektívái”, in *Táncstudományi Tanulmányok*, szerk. Morvai Péter (Budapest: Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, 1958); Ingeborg Baier-Fraenger, „Dance notation and the folk dance research – the Dresden congress 1957”, in *Dance Studies*, Vol. 2, ed. Roderik Lange (Les Bois, St Peter, Jersey: Centre for Dance Studies, 1976), 2: 64–75.

³⁶ Mary-Jane Warner, *Labanotation Scores: An International Bibliography*, Vol. 1–4 (s.l.: International Council of Kinetography Laban, 1984–1999).

³⁷ A „beütés” alkalmazásakor a gyűjtők a dallamstrófák kezdetén, esetleg a strófák periódusainak, vagy egy periódus ismétlésének kezdetekor karjukat a kamera előtt ellendítették. A filmen megjelenő egy-két filmkockányi takarás jelölte meg a tánc és a kísérőzene szinkronját, egyben tette lehetővé a tánc- és a zenei szerkezet viszonyának vizsgálatát. A megoldást először Martin György és Pesovár Ernő említi, lásd „A magyar néptánc szerkezeti elemzése”, in *Táncstudományi Tanulmányok 1959–1960*, szerk. Dienes Gedeon–Morvai Péter (Budapest: Magyar Táncművészek Szövetsége, 1960), 213.

Miként munkakörében, a lejegyzések mennyiségében is a jelen sorok írója követi őt, de jelentősebb mennyiségű, körülbelül 100 táncnotáció származik Martin Györgytől, és több mint 60 Manninger György koreográfustól. Személyenként körülbelül 30-ra tehető a Szentpál Olgától, Szentpál Máriától, Lugossy Emmától és Pálfy Gyulától származó tánclejegyzések tételszáma. Érdekességként említhetjük meg, hogy a Táncírástárban a népzene kutatóként és zeneszerzőként ismert Vujicsics Tihamér dél-magyarországi sokac táncokról készített kinetografikus lejegyzései is megtalálhatók.

A Táncírástár elsődleges dokumentuma a kézirat. A táncírók igen sokáig általában négyzethálós papírra ceruzával készítették a lejegyzéseket. Sajnos nem savmentes papírt használtak, így e dokumentumok tartóssága korlátozott. A kéziratok mellett esetenként megtalálható a kiadásra megszerkesztett táncírások fénymásolata is. Mintegy tíz éve a kiadási gyakorlat megváltozott, a táncírások publikációra szánt formátuma számítógépen készül,³⁸ így a Táncírástár ma már kiegészül a lejegyzések digitális változataival is.

A leltározott tételek számából nem következtethetünk a gyűjtemény zenei (időbeli) terjedelmére. A zenei terjedelmet nem, de a megjelenítés módját befolyásolja, hogy milyen „léptékben” jegyezték le a táncokat. A magyar lejegyzői gyakorlatban eltérő léptékű a közép-erdélyi legényesek lejegyzése a más típusú táncokétól, mert a legényesek mozdulatvilága lényesen bonyolultabb, díszítettebb, a testrészhazsnálat jelentősen gazdagabb, mint például az ugrós, csárdás, vagy verbunk típusába tartozó táncoknál. A legényesek esetében ezért a lejegyzők az ütem egységeként nem a negyedes zenei metrikai szerkezetet veszik alapul, hanem a nyolcadokat, azaz úgy írják le a táncokat, mintha a tánc kíséret metrikai szerkezete 4/8-os lenne. A nyilvántartásban feltüntetett ütemszámokkal kalkulálva a Táncírásban körülbelül 55 000 4/4-es, 27 000 2/4-es, 26 000 4/8-os és a magyar tánc kíséret zene metrikai gyakoriságának megfelelően csak elenyésző számú, körülbelül 500 ütemnyi 3/4-es lejegyzés található. Az anyag terjedelmének becslésekor figyelembe kell venni azt is, hogy esetenként egy-egy kötet publikálásra szerkesztett táncírásanyaga is úgy került nyilvántartásba, hogy korábban már leltározott notációs kéziratot anyagot is magába foglalt, így a leltári egységek között tartalmi átfedések lehetnek. A csökkentő tényezőt is figyelembe véve a lejegyzések mintegy 35 órányi táncot képviselnek, amely a Filmtár 700 órányi anyagához viszonyítva kis mennyiségnek tekinthető. A lejegyzésre a kutatók választották ki a táncanyagot, így a Táncírástár a kutatói publikációs szemlélet értékpreferenciáit tükrözi.

A Táncírástár adatai elérhetőek lesznek a jelenleg fejlesztés alatt álló internetes Néptánc Tudástár *Táncírások* adatbázisában. Az adatbázisban minden lejegyzés-

³⁸ A jelen sorok írója által fejlesztett *LabanGraph* nevű alkalmazás segítségével. János Fügedi, „LabanGraph 4P – An(other) Computer editor for Labanotation”, in *Proceedings of the 2011 ICKL Conference held at the Institute for Musicology of the HAS, Budapest, July 31 – August 6*, ed. Marion Bastien, János Fügedi, and Richard Allan Ploch (s.l.: International Council of Kinetography Laban, 2013), 327–331.

nél feltüntetjük a lejegyzett tánc nevét, származási helyét (helységét, a megyét és az országot), a lejegyzés forrását (a film számát vagy az egyéb forrást), a tánc előadóját, lejegyzőjét, a lejegyzés idejét, valamint a notáció jellegét (táncfolyamat, táncrészlet vagy motívum, utalva a szinkron megállapíthatóságára is). A magyar nemzetiségű táncok esetében megadjuk a kutatás jelenlegi állása szerint megállapított táncdialektus, valamint tánc típus és tánc-altípus szerinti besorolást is. Ugyancsak feltüntetjük, ha a lejegyzés megjelent, felsorolva a publikációkat, amelyekben azt felhasználták.

Motívumtár

A magyar néptánckutatói szemlélet szerint a néptáncok legkisebb szerves egysége a viszonylag rövid, általában egy-két zenei ütem terjedelmű motívum, amelyek sorából a táncosok a mozdulatanyag és egymásutániség variálásával építik fel a táncot. Magától értődőnek látszott, hogy a táncokból motívumgyűjteményt alakítsanak ki, tehát a már lejegyzett és a Táncírástárban regisztrált táncfolyamatot valamely kutatói értelmezés szerint „motivizálják”, azaz részekre, szerves alapegységekre bontsák, és a motívumokat külön tában vegyék nyilvántartásba. A Motívumtár anyagát szemlélve úgy tűnik, eleinte a lejegyzett táncokat rögtön motívumokra bontották és azt helyezték el a Motívumtárban, később már csak a közlési célra elemzett táncokból kialakított motívumgyűjteményeket vették nyilvántartásba.

A Motívumtár jelenleg 13 605 tételt tartalmaz. Egy-egy tétel egy-egy, kartonra kézzel felírt motívumot takar. A lejegyzés gyorsítására a kartonokra egy üres 4/4-es, táncírásra kialakított vonalrendszert pecsételtek. A kézi másolást körülbelül a 7000-ik tételtől felváltotta a kéziratos vagy nyomtatási célra már szerkesztett tánc fénymásolatának kivágata. A motívumkartonokon feltüntetették a motívum származási helyét (helységét és a megyét), a tánc nevét és a lejegyzés forrását (a film és a táncfolyamat filmtári nyilvántartási számát, amelyről készült), esetenként a motívum ritmusát és a támasztek szerkezetét.

A Motívumtárban a következő néptánciadványok anyaga azonosítható: körülbelül 1700 tétel a Sárköz – Duna mente monográfia³⁹ motívumanyagából, körülbelül 400 tétel Berkes Eszter szlavóniai tanulmányából,⁴⁰ mintegy 2000 kalotaszegi legényes motívum származik a Martin György szerzőségével kiadott *Mátyás István Mundruc* kötetből,⁴¹ szintén körülbelül 2000 a Karsai Zsigmond és Martin

³⁹ Martin György, *Motívumkutatás, motívumrendszerezés. A sárközi–Duna menti táncok motívumkincse* (Budapest: Népművelési Intézet, 1964).

⁴⁰ Berkes Eszter, „A szlavóniai magyar népszízet táncagyomány”, in *Táncudományi Tanulmányok 1967–1968*, szerk. Dienes Gedeon–Maác László (Budapest: Magyar Táncművészek Szövetsége Tudományos Tagozata, 1969), 127–196.

⁴¹ Martin György, *Mátyás István „Mundruc”. Egy kalotaszegi táncos egyéniség vizsgálata*, szerk. Felföldi László–Karácsony Zoltán (Budapest: MTA Zenetudományi Intézet – Planétás, 2004).

György szerzőpáros *Lőrincréve táncai és táncélete* című kötet⁴² anyagából, körülbelül 500 felső-Tisza-vidéki motívum a Halmos István, Lányi Ágoston és Nagy Judit által készített *Rétköz táncai és táncgyománya* című kötetből⁴³ és körülbelül 300 olyan mezőföldi motívum, amelyet Pesovár Ferenc *A juhati kereső pásztor* című kötetéhez⁴⁴ állítottak össze.

A Motívumtár igen nagy részben Lányi Ágoston lejegyzéseit tartalmazza, Martin György nevéhez a fent említett *Mátyás István Mundruc* kötetből származó motívumok köthetők. Mintegy 100 motívumlejegyzésnél szerepel Lugossy Emma neve, de Lugossy motívumainak forrását a tár nyilvántartását készítőek nem jelölték meg.

A kartonokból álló Motívumtár fejlesztése Martin György és Lányi Ágoston halála után leállt. Az új kutatógeneráció a motívumtári koncepciót nem feladni, hanem tartalmát a digitális technológia kínálta lehetőségeket kihasználva kívánja bővíteni. A fejlesztés alatt álló internetes Néptánc Tudástár *Motívumok* adatbázisában elérhetőek lesznek az egyes kartonok adatai, valamint a kartonokról szkenneléssel készített képfájlok is. Az adatbázisban feltüntetjük a táncok nevét, származási helyét (helységét, a megyét és az országot), a lejegyzés forrásául szolgáló film és táncfolyamat számát (amennyiben ez az adat azonosítható volt) és a motívum lejegyzőjét. Miként a *Táncírások* adatbázisban, a magyar nemzetiségű motívumoknál jelöljük a táncdialektus, valamint a tánc típus és tánc-altípus szerinti besorolást.

⁴² Karsai Zsigmond–Martin György, *Lőrincréve táncélete és táncai* (Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 1989).

⁴³ Halmos István–Lányi Ágoston–Nagy Judit, *Rétköz táncai és zenéje* (Nyíregyháza: Váci Mihály Megyei és Városi Művelődési Központ, 1987).

⁴⁴ Pesovár Ferenc, *A juhait kereső pásztor. Fejér megyei néptáncok* (Székesfehérvár: István Király Múzeum, 1983).